

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Стеблак Д. М.

Вступ

Сполучені Штати Америки є однією з найбільш релігійних країн світу, а релігійні організації мають вагомe значення в країні^{1 2}. Перша Поправка до Конституції США стала «стіною відокремлення» між державною та церквою в США. Але початок її тлумачення в такому контексті, який більшість науковців трактує зараз було започатковано Томасом Джефферсоном у його листі 1802 року до Асоціації баптистів Данбері. У ньому Т. Джефферсон заявив, що коли американський народ прийняв статтю про заснування, він побудував «стіну розділення між церквою та державою»³. І в листі від 1 січня 1802 р. Т. Джефферсона до баптистів Данбері, він зазначив: «Вірячи разом з вами в те, що релігія є справою виключно між людиною та її Богом, що вона не зобов'язана нікому звітувати за свою віру чи своє поклоніння, що законні повноваження уряду поширюються лише на дії, а не на думки, Я з суверенною пошаною споглядаю цей вчинок усього американського народу, який проголосив, що їхній законодавчий орган не повинен «видавати жодних законів, які б поважали встановлення релігії або забороняли її вільне сповідання», будуючи таким чином стіну розділення між Церквою та державою.»⁴.

Цитата про «стіну відокремлення» була використана багато разів в майбутньому. У справі «Everson v. Board of Education» (1947), Верховний суд покладався на цитату Т. Джефферсона, проголошуючи чіткий поділ між церквою та державою. Суддя Г'юго Л. Блек зазначив,

¹ Стеблак Д.М. Державно-церковні відносини в Сполучених Штатах Америки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Регіональні студії*. № 13. 2018. С. 21–26, с. 22.

² Стеблак Д.М. Роль релігійних організацій в США. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. Випуск 22. Збірник наукових праць. 2019. С. 250, с. 202.

³ Establishment Clause: Separation of Church and State. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/establishment-clause-separation-of-church-and-state/>

⁴ Jefferson's Letter to the Danbury Baptists. URL: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danpre.html>

що «Перша Поправка звела стіну між церквою та державою. Ця стіна має бути високою та неприступною.»⁵.

Як зазначає Меррілл Д. Петерсон, К. Воган в праці «The Virginia Statute for Religious Freedom Its Evolution and Consequences in American History» реальна релігійна свобода не може існувати до тих пір, доки держава є учасником або приймає будь-яку думку про релігію як державну чи надає будь-якій релігії привілеї. Але держава не може бути вирвана з релігійних чвар і ненависті. Одними з ранніх борців за свободу релігії були Роджер Вільямс і Вільям Пенн, засновники штатів Род-Айленд і Пенсільванія.

Т. Джефферсон на відміну від них, не був релігійним інакомислячим, він як «філософ епохи Просвітництва, чия власна дійснична природна релігія відображала висхідний раціоналізм епохи, Т. Джефферсон поклав принципи свободи та відокремлення на широку ліберальну основу розуму та права, і таким чином зробив їх доступними – справді, зробив їх правом всього людства»⁶.

1. Історія розвитку державно-церковних відносин в США

Колоністи на початку намагалися поєднати правління з певними релігійними проявами чи встановленням державної церкви. І в той час одним з найбільших полів «бою» для просування держави і церкви була Вірджинія. Тут Т. Джефферсон намагався ліквідувати англіканську церкву, яка протягом довгого часу мала привілеї.

Разом з Т. Джефферсоном вагомим прихильником відокремлення держави і церкви був Дж. Медісон. Вони вважали, що підтримка тієї чи іншої релігії є неприйнятною.

Томас Джефферсон розробив Статут Вірджинії в 1777 році. В той час Т. Джефферсон був членом законодавчого органу Вірджинії. Статут Вірджинії став законом 16 січня 1786 року. Меррілл Д. Петерсон, К. Воган в праці «Статут Вірджинії про свободу віросповідання. Його еволюція та наслідки в американській історії» зазначають, що це досягнення стало можливим завдяки незвичайному союзу: на одному боці – ліберали та раціоналісти, серед яких Т. Джефферсон, Дж. Медісон і багато інших; а з іншого боку, різні незгодні деномінації,

⁵ Wall of Separation. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/wall-of-separation/>

⁶ Merrill D. Peterson, C. Vaughan. The Virginia Statute for Religious Freedom Its Evolution and Consequences in American History. P. VIII. URL: <https://www.cambridge.org/ua/universitypress/subjects/religion/church-history/virginia-statute-religious-freedom-its-evolution-and-consequences-american-history?format=PB&isbn=9780521892988>

очолювані євангельськими християнами-баптистами⁷. В них була спільна мета, але в той же час різні причини.

Багато релігійних груп побоювалися, що Конституція пропонує недостатню гарантію громадянських і релігійних прав громадян. Дж. Медісон запропонував Білль про права, який передбачав би релігійну свободу. Що затвердило модель відокремлення держави і церкви⁸. Цим «батьки засновники» намагалися не обмежити права церкви та прихожан, а захистити їх, надати свободу вибору та віросповідання. А Чотирнадцята Поправка проголосила, що жоден штат не може нівелювати Першу Поправку до Конституції США⁹. У 1947 році суд постановив у справі «*Everson v. Board of Education*», «що положення про заснування є однією зі свобод, захищених положенням про належну правову процедуру Чотирнадцятої Поправки.»¹⁰.

Згодом в іншій справі в 1962 р. «*Engel v. Vitale*», суд скасував політику шкільного округу, яка вимагала від вчителів починати кожен навчальний день із читання молитви, автором якої є шкільна рада^{11 12}.

Але також існує багато елементів, коли уряд Сполучених Штатів підтверджує певні з релігійних установок. До прикладу:

- у 1954 році Конгрес Сполучених Штатів Америки додав слова «під Богом» до Клятви вірності («одна нація під Богом»).
- у 1954 році «Конгрес вимагав, щоб на всіх монетах і паперовій валюті США було розміщено гасло «Ми віримо в Бога».
- 11 липня 1955 року президент США Дуайт Ейзенхауер зробив гасло «Ми віримо в Бога» обов'язковим для всіх грошових одиниць.
- у 1956 році національний девіз було змінено на «*In God We Trust*».

⁷ Merrill D. Peterson, C. Vaughan. The Virginia Statute for Religious Freedom Its Evolution and Consequences in American History. P. VIII. URL: <https://www.cambridge.org/ua/universitypress/subjects/religion/church-history/virginia-statute-religious-freedom-its-evolution-and-consequences-american-history?format=PB&isbn=9780521892988>

⁸ Establishment Clause: Separation of Church and State. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/establishment-clause-separation-of-church-and-state/>

⁹ Constitution of the United States. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>

¹⁰ Establishment Clause: Separation of Church and State. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/establishment-clause-separation-of-church-and-state/>

¹¹ The Supreme Court is taking a wrecking ball to the wall between church and state. URL: <https://www.vox.com/scotus/2023/8/13/23822822/supreme-court-establishment-clause-church-state-separation-carson-bremerton>

¹² Engel v. Vitale, 370 U.S. 421 (1962). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/370/421/>

Не дивлячись на широку мережу нормативно-правового регулювання державно-церковних відносин в країні, є безліч питань про те, як саме повинна існувати тріада церква-релігія-держава. З огляду на це було безліч судових позовів, але цікавим є те, що більшість з них, як зазначає і Карл Х. Есбек, коли потрапляє в поле до Верховного суду США розглядається не як індивідуальне право, а як структурне обмеження. Навіть в справах щодо державно-церковних відносин, в рамках регулювання питань в сфері освіти, таких як ті, що стосуються релігії в державних школах, наприклад, «Engel v. Vitale» та «McCullum v. Board of Education»¹³.

В США було прийнято велику кількість нормативно-правових актів і законів, які забезпечували свободу та рівність громадян, але на наш погляд, з точки зору політико-правових одними з найбільш важливіших були:

- Декларація незалежності Сполучених Штатів 1776 року,
- Конституція США 1789 р.,
- Білль про права.

– Також важливим у формуванні державно-церковних відносин є Статут Віргінії, який вплинув на розвиток свободи совісті, віросповідання та рівності релігій¹⁴.

Одним з перших актів, який регулював державно-церковні відносини був Статут Вірджинії. Статут Вірджинії складається з трьох частин. Преамбула, є маніфестом святості людського розуму і духу – не лише релігійної свободи, але й інтелектуальної свободи в її найширшому масштабі. Саме в преамбулі Т. Джефферсон описав увесь свій гнів проти негідності та фальшивості, корупції та тиранії, пов'язаних з історією альянсу між церквою та державою. Т. Джефферсон чітко прописав свої погляди про те, що держава та церква повинні існувати окремо. Релігія і уряд – це окремі сфери, дозволити уряду втручатися в релігію є неправильним і руйнівним як для свободи, так і для релігії, і, нарешті, «що наші громадянські права не залежать від наших релігійних переконань». Т. Джефферсон був чудовим аналітиком, він вважав принципи цього статуту настільки фундаментальними, що звернув увагу на поко-

¹³ Carl H. Esbeck. The American system of church-state relations (and its bearing on church autonomy). URL: <https://original.religlaw.org/content/blurf/files/Chapter%208.%20Esbeck.pdf>

¹⁴ Стебляк Д. М. Політико-правові аспекти формування моделі державно-церковних відносин у Сполучених Штатах Америки. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*, вип. 34, 2018. с. 81–87, с. 84.

ління: «якщо згодом буде прийнято будь-який акт, щоб скасувати цей акт або звизити його дію, такий акт буде порушенням природного права»¹⁵.

Статут був розроблений у 1777 році та представлений у 1779 році, та поданий перед обличчям опозиції, серед впливових членів церкви Англії. У 1784 році, резолюція, щодо того, щоб ввести податок для підтримки всіх християнських деномінацій, викликала таку опозицію, що Джеймс Медісон побачив можливість повторно представити законопроект Т. Джефферсона. І Статут став одним із найкрасномовніших тверджень свободи віросповідання, коли-небудь написаних. Статут мав вагомий «вплив як на розробку Першої Поправки до Конституції США, так і на розуміння Верховним судом Сполучених Штатів Америки релігійної свободи»¹⁶. Т. Джефферсон вважав Статут одним з найбільших своїх досягнень, яке стало фундаментом проти тиранії.

Перша Поправка до Конституції стала основою сучасного порядку відокремлення держави і церкви в США. А Чотирнадцята Поправка закріпила її на рівні всіх штатів. Що було важливим в країні, де релігія займає одне з визначних місць в суспільстві. Згідно до опитування Gallup: «Які ваші релігійні уподобання?» – 33% опитаних сказали, що вони протестанти, 22% католики, та ін. (табл. 1).

Згідно до опитування Gallup: «Як часто ви відвідуєте церкву чи синагогу – щотижня, майже щотижня, приблизно раз на місяць, рідко чи ніколи?» В 2023 р. 21% зазначили кожен тиждень, 9% майже кожен тиждень (табл. 2).

Серед найбільших релігійних груп диференціація послідовників протягом 2000–2023 рр. зображена в табл. 3.

¹⁵ Merrill D. Peterson, C. Vaughan. The Virginia Statute for Religious Freedom Its Evolution and Consequences in American History. P. IX. URL: <https://www.cambridge.org/ua/universitypress/subjects/religion/church-history/virginia-statute-religious-freedom-its-evolution-and-consequences-american-history?format=PB&isbn=9780521892988>

¹⁶ Virginia Statute for Establishing Religious Freedom (1786). URL: <https://encyclopediaofvirginia.org/entries/virginia-statute-for-establishing-religious-freedom-1786/#:~:text=The%20statute%20then%20declares%20that,that%20all%20men%20shall%20be>

Таблиця 1

Опитування Gallup: «Які ваші релігійні уподобання?»¹⁷

	Protestant	Christian (nonspecific)	Catholic	Jewish	Mormon	Other	None	No answer
	%	%	%	%	%	%	%	%
2023	33	11	22	2	1	6	22	3
2022	34	11	23	2	2	6	21	1
2021	35	10	22	2	1	6	21	3
2020	37	9	22	2	1	6	20	3
2019	35	10	22	2	1	6	21	3
2018	35	10	22	2	2	5	20	4
2017	38	9	21	2	2	5	20	4
2016	38	10	22	3	2	5	18	2
2015	38	9	23	2	2	6	17	4
2014	37	10	23	2	2	6	16	4
2013	38	10	24	2	2	5	15	4
2012	41	10	23	2	2	4	14	3
2011	42	10	23	2	2	5	13	3
2010	45	8	21	2	2	4	14	4

Таблиця 2

Опитування Gallup:

«Як часто ви відвідуєте церкву чи синагогу – щотижня, майже щотижня, приблизно раз на місяць, рідко чи ніколи?»¹⁸

	Every week	Almost every week	About once a month	Seldom	Never	No opinion
	%	%	%	%	%	%
2023	21	9	11	26	31	2
2022	20	10	11	26	31	1
2021	22	9	11	25	31	2
2020	24	9	11	25	29	3

¹⁷ Religion. URL: <https://news.gallup.com/poll/1690/religion.aspx>

¹⁸ Там само.

Продовження таблиці 2

2019	23	10	12	24	29	3
2018	22	10	11	25	28	3
2017	24	13	14	27	22	1
2016	26	12	13	28	20	1
2015	25	10	12	26	24	3
2014	27	10	12	24	23	4
2013	28	11	15	26	19	1
2012	30	10	13	24	20	2
2011	28	10	13	26	20	3
2010	29	10	12	25	20	4

Таблиця 3

Відвідування церков у більшості релігійних груп США¹⁹

	2000–2003	2011–2013	2021–2023	Change, 2000–2003 to 2021–2023
	%	%	%	pct. pts.
None/Atheist/Agnostic	6	5	3	–3
Judaism/Jewish	15	19	22	7
Buddhism/Buddhist	16	11	14	–2
Hinduism/Hindu	21	17	13	–8
Islam/Muslim	34	46	38	4
Orthodox	35	25	26	–9
U.S. adults	42	38	30	–12
Catholic	45	40	33	–12
Other	45	40	21	–24
Protestant/Christian	48	49	44	–4
Mormon/Latter-day Saints	68	75	67	–1

¹⁹ Church Attendance Has Declined in Most U.S. Religious Groups. URL: <https://news.gallup.com/poll/642548/church-attendance-declined-religious-groups.aspx>

2. Особливості еволюції питань, щодо розвитку взаємовідносин між державою та церквою в різних сферах

Не зважаючи на вагому кількість законодавчих актів, щодо відносин церкви і держави, і те, що регулювання державно-церковних відносин в США чітко регламентовано. Суспільство модернізується змінюється в рамках інтеграції, глобалізації та інших чинників та викликів, які впливають на розуміння «стіни відокремлення держави і церкви». Протягом десятиліть Верховний суд розглядає справи пов'язані з церквою та релігією, нещодавня ситуація з Covid-19 також викликала ряд суперечок, які розглядалися в різних судових інстанціях США, та Верховному судді зокрема (табл. 4).

Таблиця 4

№	Назва справи	Характеристика
1.	«Everson v. Board of Education», 330 US 1 (1947)	Суть справи полягала в тому, що «Згідно зі статутом штату Нью-Джерсі, який уповноважує районні ради з питань освіти укладати правила та укладати контракти на перевезення дітей до та зі шкіл, крім приватних шкіл, що працюють з метою отримання прибутку, рада з питань освіти своїм рішенням дозволила відшкодовувати батькам вартість проїзду, сплачену за транспортування державним перевізником дітей, які відвідують державні та католицькі школи. Католицькі школи працювали під наглядом католицького священика і, крім світської освіти, давали релігійне навчання католицькій вірі.» ²⁰ . В результаті Верховний суд постановив, що шкільна рада лише надає фінансову вигоду дітям та їхнім батькам і жодним чином не пропагує релігійні переконання, пов'язані з парафіяльною школою» ²¹ .
2.	«Abington School District v. Schempp», 374 U.S. 203 (1963)	Сім'я Шемпп подали позов щодо оголошення молитви в школі, стверджуючи, що їхні права згідно з Чотирнадцятою Поправкою до Конституції Сполучених Штатів порушуються, і будуть надалі порушуватися якщо це не буде визнано неконституційним як таке, що порушує положення Першої Поправки.

²⁰ Everson v. Board of Education, 330 US 1 (1947). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/330/1/>

²¹ Там само.

Продовження таблиці 4

		Закон штату Пенсільванія вимагав, щоб кожен навчальний день починався клятвою вірності та читанням Біблії. Але згідно закону учні могли не брати участь в цій діяльності, якщо вони вважали її небажаною ²² . Рішення суду було наступним «суд постановив, що читання Біблії, яке фінансується школою, є схваленням урядом певної релігії, і таким чином порушує положення Першої Поправки про заснування.» ²³ .
3.	«Westside Community Schools, Etc, et al. v. Bridget C. Mergens»	Вестсайдський шкільний округ заборонив студентському релігійному клубу проводити збори на своїй території в неробочий час, посилаючись на Першу Поправку. Клуб стверджував, що це є порушенням їх прав ²⁴ . З огляду на це, судовий спір полягав в тому, що «Чи відповідала Вестсайдська заборона на створення християнського клубу положенням про заснування, що робило Закон про рівний доступ неконституційним?» Було прийнято 8–1 рішення. Суд ухвалив рішення на користь студентів. «Суд зазначив, що Закон про рівний доступ є конституційним, оскільки він служить першорядній світській меті, забороняючи дискримінацію на основі філософських, політичних чи інших типів мовлення. Як такий, Закон захищав створення християнського клубу, навіть якщо його члени брали участь у релігійних дискусіях.» ²⁵ .
4	«Santa Fe Independent School District v. Doe», 530 U.S. 290 (2000)	Суть справи полягала в тому, що в школі Санта-Фе, учень виголошував молитву по системі оповіщення перед футбольним матчем ²⁶ . Питання полягало в наступному: «Чи порушує політика незалежного шкільного округу Санта-Фе, яка дозволяє проводити молитви

²² Abington School District v. Schempp, 374 U.S. 203 (1963). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/374/203/>

²³ Everson v. Board of Education, 330 US 1 (1947). URL: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/similar-cases-engel-v-vitale>

²⁴ Там само.

²⁵ Board of Education of Westside Community Schools v. Mergens By and Through Mergens. URL: <https://www.oyez.org/cases/1989/88-1597>

²⁶ Santa Fe Independent School District v. Doe, 530 U.S. 290 (2000). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/530/290/>

Продовження таблиці 4

		під час футбольних матчів під керівництвом учня, за його ініціативою, положення Першої Поправки про заснування?». Висновок суду: 6–3. «Так.». Було зазначено суддею Джоном Полом Стівенсом, що суд постановив, що політика округу, яка дозволяє проводити молитви під час футбольних матчів під керівництвом студентів, порушує положення про заснування. Таку промову не можна належним чином характеризувати як «приватну», – написав суддя Д. П. Стівенс для більшості. В той же час, висловлюючи незгоду, головний суддя Вільям Х. Ренквіст, до якого приєдналися судді Антонін Скалія та Кларенс Томас, відзначив «тривожний» тон думки Суду, яка «пронизана ворожістю до всього релігійного в суспільному житті»²⁷.
5	«Zelman v. Simmons Harris», 536 U.S. 639 (2002)	Суть справи полягала в тому, що «Стипендіальна програма пілотного проекту Огайо надає допомогу в оплаті навчання у вигляді ваучерів для певних учнів у шкільному окрузі міста Клівленда для відвідування державних або приватних шкіл, які беруть участь у програмі, за вибором їхніх батьків». Але в цій програмі брати участь можуть, як релігійні, так і нерелігійні школи району. Допомога на навчання розподіляється між батьками відповідно до фінансових потреб, а вже далі куди саме йшла ця допомога, залежало від батьків, куди вони вирішували записати своїх дітей. «У 1999-2000 навчальному році 82 відсотки приватних шкіл, які брали участь, були релігійними, а 96 відсотків студентів, які брали участь у стипендіальній програмі, були зараховані до релігійних шкіл». І питання полягало в тому, чи не порушує це закон, адже держава і церква відокремлені, а гроші, йшли релігійним школам. Відповідь була наступна: ні, 5–4 рішення. Головний суддя Вільямом Х. Ренквістом, зазначив, що «суд постановив, що програма не порушує положення про заснування.

²⁷ Santa Fe Independent School District v. Doe. URL: <https://www.oyez.org/cases/1999/99-62>

5	«Zelman v. Simmons Harris», 536 U.S. 639 (2002)	Суть справи полягала в тому, що «Стипендіальна програма пілотного проекту Огайо надає допомогу в оплаті навчання у вигляді ваучерів для певних учнів у шкільному окрузі міста Клівленда для відвідування державних або приватних шкіл, які беруть участь у програмі, за вибором їхніх батьків». Але в цій програмі брати участь можуть, як релігійні, так і нерелігійні школи району. Допомога на навчання розподіляється між батьками відповідно до фінансових потреб, а вже далі куди саме йшла ця допомога, залежало від батьків, куди вони вирішать записати своїх дітей. «У 1999-2000 навчальному році 82 відсотки приватних шкіл, які брали участь, були релігійними, а 96 відсотків студентів, які брали участь у стипендіальній програмі, були зараховані до релігійних шкіл». І питання полягало в тому, чи не порушує це закон, адже держава і церква відокремлені, а гроші, йшли релігійним школам. Відповідь була наступна: ні, 5–4 рішення. Головний суддя Вільямом Х. Ренквістом, зазначив, що «суд постановив, що програма не порушує положення про заснування. Суд обґрунтував це тим, що, оскільки програма штату Огайо є частиною загального завдання штату Огайо щодо надання дітям можливостей для навчання, державна допомога надходить до релігійних установ лише шляхом свідомого вибору численних окремих одержувачів і випадкового просування релігійної місії чи будь-якої сприйнятої підтримки, обґрунтовано можна віднести до окремих одержувачів допомоги, а не до уряду. Головний суддя Х. Ренквіст написав, що «програма штату Огайо абсолютно нейтральна щодо релігії».²⁸
---	---	---

²⁸ Zelman v. Simmons-Harris. URL: <https://www.oyez.org/cases/2001/00-1751>

6.	«Calvary Chapel San Jose v. County of Santa Clara et al.»	Каплиця Голгофи Сан-Хосе та інші церкви подали скарги проти округу Санта-Клара, через те, що місцеві чиновники ввели несправедливо жорсткі карантинні заходи під час пандемії. Ці заходи включали також про обмеження відвідування храмів натовпами ^{29 30} .
----	---	--

Американці залишаються релігійним народом, незважаючи на те, що відвідування церкви зменшуються. Не дивлячись на це, релігія та політика продовжують відігравати важливу роль в США і досі велика кількість проблем пов'язаних із відокремленням церкви від держави, незважаючи на «стіну розділу» Т. Джефферсона. І як зазначає доктор Майкл Кризанек: «Те, що колись було безпечною доктриною, яка тримала політику та питання управління поза політичною ареною, зараз знаходиться в центрі національних дебатів»³¹.

ВИСНОВКИ

Батьки засновник побудували «стіну відокремлення» держави і церкви. В США держава не впливає на релігійні організації, а релігійні організації не втручаються в діяльність держави. Перша Поправка до Конституції США чітко охарактеризувала, що в країні не буде офіційної релігії. Особливості еволюції питань, щодо розвитку взаємовідносин між державою та церквою в різних сферах пройшли довгий етап. Десятки судових розглядів, щодо того як повинна існувати церква та держава в країні, серед яких: «*Everson v. Board of Education*», «*Abington School District v. Schempp*», «*Westside Community Schools*», «*Santa Fe Independent School District v. Doe*», «*Zelman v. Simmons Harris*», «*Calvary Chapel San Jose v. County of Santa Clara et al*», були розглянуті в США.

АНОТАЦІЯ

Держава і церква в США, завжди були актуальною темою дослідження та дискусії серед науковців, політологів та правників, не

²⁹ Палінчак М.М., Стебляк Д.М. Covid – 19, церква та фінансування релігійних організацій: дискусії у Верховному суді США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Регіональні студії*, 2020. № 23. С. 49–53.

³⁰ California church's challenge of COVID-19 restrictions tossed by federal appeals court. URL: <https://www.christianpost.com/news/churchs-lawsuit-against-covid-19-rules-tossed-by-appeals-court.html>

³¹ The Doctrine of Separation of Church and State. URL: <https://www.bridgew.edu/stories/2023/doctrine-separation-church-and-state>

тільки в США. Перша Поправка та Чотирнадцята Поправка до Конституції США, стали «фундаментом» для розвитку державно-церковних відносин в США. Роль релігійного фактору в США протягом всієї історії розвитку країни була вагомим.

Література

1. Стебляк Д.М. Державно – церковні відносини в Сполучених Штатах Америки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Регіональні студії.* № 13. 2018. с. 21–26
2. Стебляк Д.М. Роль релігійних організацій в США. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії. Випуск 22. Збірник наукових праць.* 2019. с. 250.
3. Carl H. Esbeck. The American system of church-state relations (and its bearing on church autonomy). URL: <https://original.religlaw.org/content/blurb/files/Chapter%208.%20Esbeck.pdf>
4. Establishment Clause: Separation of Church and State. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/establishment-clause-separation-of-church-and-state/>
5. Jefferson's Letter to the Danbury Baptists. URL: <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danpre.html>
6. Constitution of the United States. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>
7. The Supreme Court is taking a wrecking ball to the wall between church and state. URL: <https://www.vox.com/scotus/2023/8/13/23822822/supreme-court-establishment-clause-church-state-separation-carson-bremerton>
8. Engel v. Vitale, 370 U.S. 421 (1962). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/370/421/>
9. Стебляк Д. М. Політико-правові аспекти формування моделі державно- церковних відносин у Сполучених Штатах Америки. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*, вип. 34, 2018. С. 81–87.
10. Merrill D. Peterson, C. Vaughan. The Virginia Statute for Religious Freedom Its Evolution and Consequences in American History. URL: <https://www.cambridge.org/ua/universitypress/subjects/religion/church-history/virginia-statute-religious-freedom-its-evolution-and-consequences-american-history?format=PB&isbn=9780521892988>
11. Virginia Statute for Establishing Religious Freedom (1786). URL: <https://encyclopediavirginia.org/entries/virginia-statute-for-establishing-religious-freedom-1786/#:~:text=The%20statute%20then%20declares%20that,that%20all%20men%20shall%20be>

12. *Everson v. Board of Education*, 330 US 1 (1947). URL: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/similar-cases-engel-v-vitale>
13. *Everson v. Board of Education*, 330 US 1 (1947). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/330/1/>
14. *Abington School District v. Schempp*, 374 U.S. 203 (1963). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/374/203/>
15. *Board of Education of Westside Community Schools v. Mergens By and Through Mergens*. URL: <https://www.oyez.org/cases/1989/88-1597>
16. *Santa Fe Independent School District v. Doe*, 530 U.S. 290 (2000). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/530/290/>
17. *Santa Fe Independent School District v. Doe*. URL: <https://www.oyez.org/cases/1999/99-62>
18. *Zelman v. Simmons-Harris*. URL: <https://www.oyez.org/cases/2001/00-1751>
19. Палінчак М.М., Стебляк Д.М. Covid – 19, церква та фінансування релігійних організацій: дискусії у Верховному суді США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Регіональні студії*, 2020. № 23. с. 49–53.
20. California church's challenge of COVID-19 restrictions tossed by federal appeals court. URL: <https://www.christianpost.com/news/church-lawsuit-against-covid-19-rules-tossed-by-appeals-court.html>
21. The Doctrine of Separation of Church and State. URL: <https://www.bridgew.edu/stories/2023/doctrine-separation-church-and-state>
22. Wall of Separation. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/wall-of-separation/>
23. Religion. URL: <https://news.gallup.com/poll/1690/religion.aspx>
24. Church Attendance Has Declined in Most U.S. Religious Groups. URL: <https://news.gallup.com/poll/642548/church-attendance-declined-religious-groups.aspx>

Information about the author:

Steblyak Diana Mykhailivna,

Doctor of Philosophy,

Associate Professor at the Department of International Politics

Uzhhorod National University

3, Narodna Squ., Uzhhorod, 88000, Ukraine